

Пріоритетною галуззю художньої культури українського народу є декоративно-прикладне мистецтво, що виникло у процесі трудової діяльності.

Сьогодні народні промисли переживають період відродження. Багато творів декоративно-прикладного мистецтва, утративши свою первинну побутову функцію, набувають ще більшого художньо-естетичного значення. Вони входять у життя і побут дитини як художня цінність і завжди мають виховне значення.

Сучасне мистецтво розвивається в органічному зв'язку з потребами народу, багатого на художні цінності минулого. Завдання національного дошкільного закладу: прилучити дітей до ремесел, виховувати прагнення зберегти і примножити творчу спадщину [3, с. 16].

Саме ознайомлення з видами народного мистецтва, ремеслами може бути одним із дієвих засобів творчої активності, естетичного впливу і морального становлення особистості дитини. Як складова частина української національної культури народне ужиткове мистецтво є однією з перших сходинок до пізнання сучасною дитиною трудових традицій свого народу, його морально-етичних уявлень про працю, є поштовхом до формування творчої активності дітей та позитивного емоційно-ціннісного ставлення до трудової діяльності.

Отже, становлення творчої активної особистості – важливе завдання сьогодення. Така особистість повинна прогресивно змінювати суспільне життя, вміти здійснювати вибір, визначати та розв'язувати проблеми, бути винахідливою, мати творчу уяву.

Результати досліджень підтверджують думку про те, що ефективність роботи з формування національного типу особистості через залучення дітей до джерел народного мистецтва, забезпечується особливою організацією навчання, в якому поєднується мовленнєвий (розвиток зв'язного мовлення), художньо-естетичний (розвиток художньо-естетичного сприймання декоративних виробів), інтелектуально-творчий (розвиток уяви, пізнавальної активності дітей) та особистісний (формування емоційно-чуттєвої сфери виховання особистісної активності, самостійності) компоненти в умовах, що є сприятливими для розвитку творчості. Отже, залучення дітей до джерел народного мистецтва сприяє всебічному розвитку національного типу особистості [4, с. 20 – 23].

ЛІТЕРАТУРА

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" / *Наук. кер та заг ред. Кононо О.Н.* – 3-є, випр. - К.: Світлич, 2009. – 430с.
2. Комарова Т.С. *Образотворча діяльність у дитячому садку.* – Х.: Видавництво "Ранок", 2007. – 176с.
3. Поніманська Т.І. *Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.* – К.: "Академідає", 2006. – 456 с. (Альма-матер)
4. Фосенко Е.В. *Формування національної самосвідомості дітей.* – Х.: Вид. група "Основа", 2009. – 121с.

Канд. філол. наук, доцент Кужільна Л. В.

ЗАВДАННЯ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ТА НАВЧАННЯ ДОШКІЛЬНЯТ РІДНОЇ МОВИ В СВІТЛІ ПРОГРАМИ «Я У СВІТІ»

У статті розглядаються основоположні поняття методичної науки мовленнєвого розвитку дошкільників на сучасному етапі.

Ключові слова: мовленнєва компетентність, розвиток мовлення, навчання мови, мовленнєве виховання.

Тривалий час науковці і практики вбачали мету навчання дітей рідної мови та розвитку мовлення на етапі дошкільного дитинства в навчанні усного мовлення як засоби спілкування та пізнання довкілля.

На сучасному етапі "спілкування визначається науковцями як загальний тип специфічно людської діяльності. Вчені розглядають спілкування, як безпосередній міжособистісний контакт, під час якого відбувається обмін індивідуально особистісним змістом, зумовлений потребою людини у спілкуванні і комунікації, як процес передавання і отримання інформації безпосередньо або опосередковано через засоби масової інформації, спонукальним мотивом якого є пізнавальна потреба" [1, с. 78].

Сучасне трактування мовленнєвого спілкування його основних характеристик здійснюється у контексті теорії мовленнєвої діяльності (Л. Вигоцький, І. Зимня, О. Леонтьєв, Т. Піроженко, С. Рубінштейн), згідно з якою розуміння діяльнісної природи мовленнєвих виявів полягає в тому, що мовлення не заповнює собою усього "діяльнісного" акту. Т. Піроженко виокремила в структурі комунікативно-мовленнєвої діяльності мотиваційно-спонукальний, орієнтувально-дослідницький та виконавський рівні.

Ще корифеї вітчизняної педагогіки К. Ушинський та С. Русова пов'язували реалізацію комунікативно-мовленнєвого спілкування з формуванням "дару слова" - здатності зв'язано, логічно, граматично правильно висловлювати свою самостійну думку - шляхом виконання різноманітних вправ на найкращому літературно-художньому матеріалі. Як сказав В. Сухомлинський у праці "Слово про слово;" в руках вихователя слово - такий же могутній засіб, як музичний інструмент в руках музиканта, як фарби в руках живописця, як різець і мармур в руках скульптора. Як без скрипки немає музики, без фарби і пензля - живопису, без мармуру й різця - скульптури, так без живого, трепетного, хвилюючого слова немає школи, педагогіки"... "якщо ви прагнете щоб ваше виховання стало мистецтвом, відчуйте слово. Шукайте в невичерпній скарбниці нашої рідної мови перлини, які запалюють вогник захоплення в дитячих очах. Знаходьте найтонші відтінки на багатобарвній палітрі народної мудрості; говоріть дітям красиво про красу навколишнього світу. Слово - це найтонший різець, здатний доторкнутися до найніжнішої рисочки людського характеру. Віміти користуватися ним - велике мистецтво. Словом можна створити красу душі, а можна й спотворити її..." [2, с. 160,167].

Якщо в цілому таке бачення мети роботи формування мовлення дошкільнят лишалося майже незмінним, то пріоритетні напрямки на певних етапах визначалися щоразу по-іншому. К. Ушинський вбачав у навчанні мови один із засобів розвитку самосвідомості, саме мовленнєве навчання" відволікає дитину від зовнішньої природи; водночас воно спрямовує її на його власні душевні стани й душевні процеси; навчання мови повинно" виходити для дитини з її власних спостережень над тим, як вона говорить, і чим самостійніше будуть зроблені ті спостереження, тим краще [3, с. 154].

Засновник дошкільної лінгводидактики в Росії Е. І. Тихеева перша з послідовників К. Д. Ушинського, ввела в науковий обіг термін "навчання вимови" доречно дітей дошкільного віку. Систематичне навчання й методичний розвиток мовлення повинні передбачати, на її думку, в основі усі системи виховання в дошкільному закладі. У керівництві саме цим навчанням вона бачила основне завдання дитячого садка[3, с. 155]. О. П. Усова, розробляючи загальну теорію навчання в дитячому садку, особливе місце відводить у ній навчанню рідної мови. На її думку вже, сам по собі процес навчання мови є гарантією її правильного розвитку, оскільки вносить у мовленнєвий розвиток дітей такі якості, які у звичайних умовах розвиваються слабко[3, с. 155].

Зміст навчання рідної мови в дитячому садку ще в 50-х р. XX ст., був розроблений Л. О. Пеневською. До його складу входить оволодіння дітьми словником рідної мови і її граматичною будовою; формування усної літературної мови й оволодіння звуковою системою мови; навчання розповідання [3, с. 156].

Майже до середини 70-х р. ХХ ст., характерною була спрямованість на загальне функціональне застосування мовлення як засобу спілкування та пізнання довкілля. У програмах навчання та виховання дошкільнят робота з розвитку мовлення навіть не виокремлюється у спеціальний розділ, а розглядається як структурний компонент загальної роботи з ознайомлення з навколишнім та явищами природи.

Через нечіткість, неконкретність формулювань завдань процес навчання мав формальний характер, що не давало змоги максимально використовувати потенціал дошкільного віку для опанування мовлення. Такий стан речей зумовлювався відсутністю системи наукових досліджень з проблем розвитку мовлення дошкільнят [4, с. 12]. Значним прогресом у розвитку й удосконаленні змістової лінії у роботі з розвитку мовлення дітей у дошкільних установах є розробка в 90-х р. тематичних програм з навчання дошкільників рідної мови й розвитку мовлення (А. М. Бугуш, Н. Я. Дзюбишина, Мельник; О. С. Ушакова) та Базисного компонента дошкільної освіти, який розкриває наукові засади, структуру, суть особистісно-орієнтованого підходу до виховання і навчання дошкільнят, готує свідомість педагогів до прийняття нової за пріоритетами, формою викладу та освітніми технологіями програми "Я у Світі" [5, с. 3] – Державної базової програми, де у центрі уваги постає дошкільник як активний суб'єкт життя, тобто посилюється увага до свідомого ставлення дитини до життя. Увага дорослого зосереджується на збалансованості в дитини таких життєвих тенденцій, як прагнення до самореалізації, саморозвитку, самозбереження і самопомоги. Матеріали Програми "Я у Світі" структуруються за уніфікованою, всіх чотирьох вікових періодів життя дитини рамкою-схемою, яка складається з восьми основних блоків; загальних особливостей вікового етапу, характеристики психологічного віку, освітніх завдань, основних ліній розвитку; показників компетентності дитини; вимог до розвивального середовища; специфіки впливу різних соціальних інститутів, змісту та умов оптимізації педагогічної діяльності [6, с. 5].

Тобто, починаючи із середини 70-х р., під керівництвом психолінгвіста Ф. О. Сохіна проводяться системні дослідження з різних аспектів проблеми, завдяки яким було визначено, ще один пріоритетний напрямок, пов'язаний з формуванням у дітей елементарного усвідомлення явищ мови й мовлення. Він виокремився у спеціальний розділ освітньої роботи, що було певним процесом в організації роботи з формування мовлення дошкільнят. Проте методики тих часів були здебільшого орієнтовані на розвиток окремих мовленнєвих умінь та навичок, які співвідносились з основними сторонами мовлення-фонетикою, лексикою, граматикую. Формування методики як науки в Україні відбувалося під впливом людиноцентристських державних освітанських документів, дошкільна лінгводидактика концептуально інакше визначає завдання мовленнєвого розвитку дітей розглядаючи їх у контексті загального розвитку культурної особистості.

За позицією так званої "комунікативної революції", під комунікативною компетенцією розуміється комплексне застосування мовцем мовних і немовних засобів для спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування. Це обізнаність людини, певним чином являється системою знань, практичних мовленнєвих умінь і навичок, мовленнєвих здібностей людини" [7, с. 6]. Н. Гавриш виокремлює триєдину мету сучасної дошкільної лінгводидактики.

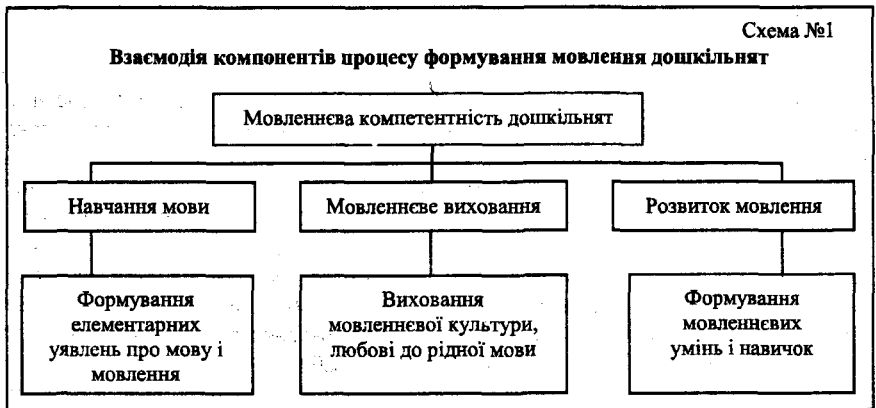
Розглянемо структурні компоненти процесу формування мовлення дошкільнят. Це мовленнєва компетентність, безумовно, мовленнєвий розвиток(формування певних мовленнєвих умінь та навичок, що забезпечують функціонування мовлення); навчання мови (пов'язане з опануванням певного обсягу елементарних знань про мову і мовлення,

що формуються на основі розвитку мовного чуття й водночас зумовлюють цей розвиток); мовленнєве виховання, мета якого виховання мовленнєвої культури особистості.

Мовленнєва компетентність виявляє готовність та спроможність особистості адекватно та доречно застосовувати мову в конкретних ситуаціях буття(висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовуючи як мовні, в тому числі інтонаційні засоби виразності, так і позамовні(міміка, жести, рухи). Розвиток мовлення - цілеспрямоване формування в дітей певних мовленнєвих навичок та вмінь(правильної звукомови, доречного добору або поєднання слів та інших мовних і позамовних засобів, використання слів у певній граматичній формі тощо), які забезпечують функціонування процесу мовлення відповідно до мовних форм.

Навчання мови - процес формування на основі елементарних знань та уявлень про мову й мовлення, мовної компетентності та розвиток чуття мови. Навчання мови передбачає засвоєння й усвідомлення дітьми норм, що склались історично у фонетиці, лексиці, граматиці, орфоєпії, семантиці, стилістиці, та адекватне застосовування цих знань у мовленнєвій діяльності.

Мовленнєве виховання пов'язане з вихованням у дошкільнят любові, шанобливо-го ставлення до рідної мови; виховання прагнення розмовляти правильно, культурно, красиво рідною мовою. Водночас ідеться про високий(відповідно до вікових можливостей дітей) рівень опанування мови - виховання мовленнєвої культури як такої особистісної якості, що відбиває рівень загальної культури, мислення дитини. Мовленнєва культура виявляється не тільки в наслідуванні норм, а й в умінні свідомо вибирати найдоцільніші варіанти мовленнєвої поведінки(точні щодо змісту, стилістично адекватну ситуації мовленнєву форму. Їхній взаємозв'язок подано у схемі 1.

Отже, триєдина мета цілеспрямованої роботи з розвитку мовлення дошкільнят полягає у формуванні мовленнєвої компетентності як однієї з основних базисних характеристик особистості, що передбачає активне системне застосування взаємозв'язаних педагогічних дій: розвитку мовлення, навчання мови та мовленнєвого виховання. Запровадження триєдиної мети мовленнєвого розвитку та навчання мови на етапі дошкільного дитинства в сучасній дошкільній лінгводидактиці запропонував та науково обґрунтував російський учений Ф. О. Сохін. В Україні ця ідея була конкретизована, доопрацьована, доповнена дослідниками наукової школи під керівництвом академіка А. М. Богуш. Стрижень системного підходу становить об'єднання трьох генеральних напрямків.

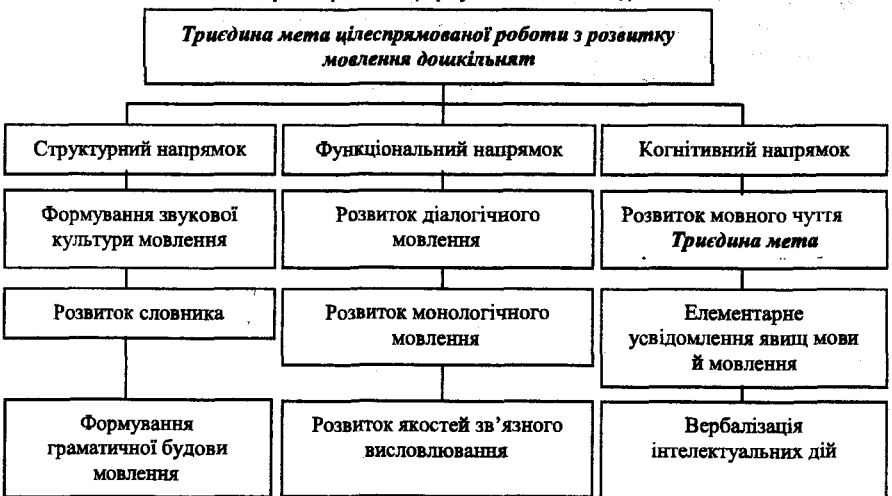
Структурного, пов'язанного з формуванням різних структурних рівнів системи мови. Процес формування мовлення в дошкільному дитинстві відбувається на всіх рівнях-фонетичному, лексичному, граматичному, текстовому, оскільки дитина опановує всі основні одиниці мови: звук, слово, словоформи, словосполучення, речення і, нарешті, текст. Відтак, результативність процесу мовленнєвого розвитку, підкреслимо це ще раз, забезпечує міцний взаємозв'язок завдань виховання звукової культури мовлення, розвитку словника, формування граматично правильного мовлення та розвитку зв'язного діалогічного та монологічного мовлення.

Функціонального, або комунікативного, спрямованого на реалізацію комунікативної та інших функцій мови, пов'язаних з розвитком та застосуванням зв'язного мовлення, двох форм мовленнєвого спілкування- діалогу та монологу. У процесі навчання мови у дитини з'являються потреби в нових мовленнєвих засобах та нових формах побудови мовленнєвого висловлювання. Перехід від діалогічного до різних форм монологічного мовлення сприяє ускладненню мовленнєвих умінь.

Когнітивного, або пізнавального напрямку, що передбачає розвиток здатності до елементарного усвідомлення явищ мови й мовлення, тобто реалізацію певною мірою інтелектуальної функції мовлення. Формування та функціонування понять неможливе поза семантикою слів, словосполучень, а формування та функціонування суджень, умовисновків - поза структурою та семантикою синтаксичних конструкцій, розгорнутих висловлювань(тексту). Водночас відбувається і зворотний процес - від інтелекту до мовлення, який умовно можна визначити як аналіз лінгвістичної функції інтелекту, його ролі в свідомому опануванні мовлення.

Схема № 2

Основні напрямки роботи з формування мовлення дошкільнят

Як бачимо зі схеми 2, центральним, провідним завданням у дошкільному дитинстві є розвиток зв'язного мовлення. У процесі зв'язного мовлення реалізується передусім основна функція мовлення - комунікативна. Адже саме за допомогою зв'язного мовлення дитина спілкується з людьми, що її оточують. Проте якість зв'язного мовлення залежить від рівня розвитку всіх його аспектів(фонетичного, лексичного, граматичного), в ній вияв-

ляються всі досягнення дошкільняти в опануванні рідного мовлення, отже не менш значущим є структурний напрямок, пов'язаний з розвитком фонетичного, лексичного, граматичного аспектів мовлення.

У сучасній дошкільній лінгводидактиці особливої ваги набирає третій напрямок, адже він безпосередньо пов'язаний з особистісним спрямуванням завдань розвитку мовлення. Якщо на попередніх етапах переважали репродуктивні способи навчання мови та розвитку мовлення, то Базовий компонент дошкільньої освіти орієнтує на активну позицію дитини в процесі опанування мови. Цілеспрямована робота з орієнтування в мовних явищах сприяє формуванню елементарних мовних узагальнень у дошкільнят, що на лексичному рівні виявляється в поглибленому розумінні семантики слів, на граматичному – у словоутворенні та словотворчості, на рівні розгорнутого зв'язного висловлювання(тексту)- в умінні складати самостійне зв'язне висловлювання послідовно, логічно, виразно, граматично правильно. Саме тому сучасна лінгводидактика орієнтує на широке застосування активних способів навчання, що стимулюють продукування, а не лише репродукування одиниць мовлення в самостійному висловлюванні дошкільнят.

Коротко охарактеризуємо кожне із завдань. Їхній зміст визначається лінгвістичними поняттями та психологічними особливостями оволодіння мовою.

1. *Виховання звукової культури мовлення* - перше із завдань, оскільки звук – найменша одиниця мови, а розвиток сприймання мовлення та формування правильної звуковимови є онтогенетично-первинною основою мовлення. Виховання звукової культури мовлення передбачає три групи мікрозавдань:

- на основі розвитку та поступового вдосконалення органів, що беруть участь у формуванні мовлення, формувати мовленнєвий слух, правильне мовленнєве дихання, звуко- та слововимову, виховувати орфоепічну правильність мовлення.

- диференціація звуків мови, формування елементарних уявлень про їхні характеристики, символічне та знакове їх визначення як основи грамотності.

- виховання інтонаційної виразності мовлення, свідоме оволодіння дітьми мовними(тембр, темп, наголос, ритм, голосність, мелодика), позамовними(міміка, жести, поза) відповідно до умов та завдань спілкування.

2. *Розвиток словника.* Традиційно центральним завданням лексичного розвитку в дошкільньому віці вважалося розширення словникового запасу в процесі ознайомлення з навколишнім, тобто кількісне його нагромадження в пасивному та активному словниках.

Проте навколо лексичних одиниць утворюється безліч різноманітних структурно-системних зв'язків- семантичних полів. Отже, людина в мовленнєвому акті оперує не окремими словами, а семантичними полями, з яких вона обирає слово, щоб висловити думку(В. Звегінцев). Відтак, окрім кількісного росту, головною умовою свідомої будови мовлення є формування в дитини розуміння семантичного значення, смислової структури слів, тобто якісне освоєння лексики. Ця робота передбачає формування вміння добирати найдоцільніші для конкретного висловлювання слова, ознайомлення дітей з поняттями полісемії, анатомічних і синонімічних відносин, переносними значеннями слів та словосполучень(метафора, фразеологізм, образні прислів'я). Тож виокремимо завдання, що становлять зміст лексичної роботи:

- кількісне нагромадження лексики;

- усвідомлення семантичного значення слів, їх доречне застосування відповідно до контексту висловлювання;

- активізація словникового запасу.

3. *Формування граматичної будови мовлення.* Завданнями, що формують граматичну будову мовлення дошкільнят, передбачення засвоєння ними морфології, що визначає структуру слова та граматичне значення в межах слова(відмінювання за родами, числами, відмінками); словоутворення (аспекти словотворення, функціонування й будови похідних та складних слів), синтаксису(словосполучення та порядок розташування слів, загальні властивості речення). Практично засвоюючи граматичні правила, дитина починає розуміти смислові зв'язки, навчається правильно будувати речення та об'єднувати їх у зв'язне висловлювання.

Визначаючи стратегічне спрямування роботи з формування граматичної будови мови, зазначимо: ядро її науковці вбачають у засвоєнні дітьми мовних узагальнень, але не через наслідування мовних зразків, а насамперед завдяки власним продуктивним діям, активній мовленнєвій практиці.

4. *Розвиток зв'язного мовлення* передбачає формування діалогічного та монологічного мовлення. Тривалий час у методиці дебатовалося питання, навчати чи не навчати дітей діалогічного мовлення, адже воно природно входить у життя людини із самого малечку. Спілкуючись з людьми, що його оточують, малюк мимоволі навчається слухати й розуміти звернення іншої людини, ставити запитання, підтримувати розмову. Сучасна методика розглядає поняття діалогічне мовлення не ізольовано, а в контексті поняття комунікація, в його не тільки мовленнєвому, а й психологічному та соціально-культурному аспектах.

Отже, формуючи в дошкільнят діалогічне мовлення, маємо реалізувати такі завдання:

- навчати дітей презентувати себе оточенню та розуміти комунікативну поведінку співрозмовника(його стан, настрої, наміри) - мовні, включаючи інтонаційні та позамовні засоби виразності;

- ознайомлювати дошкільнят з основними правилами мовленнєвого етикету, виховувати якості культурного співрозмовника(повага до людини, стриманість, толерантність щодо відмінної від своєї позиції);

- розвивати вміння вести діалог: ставити запитання, відповідати по суті поставленого запитання, підтримувати розмову;

- навчати творчо підходити до вживання комунікативних еталонів(привітання, прощання, вибачення, прохання, відмова тощо) відповідно до конкретної ситуації.

Розвиток зв'язного монологічного мовлення передбачає:

- навчання дітей переказувати тексти;

- оволодіння ними різними типами розповіді(опис, повідомлення, міркування) на основі елементарних уявлень про структуру, функціональне призначення тексту, засоби виразності;

- формування якостей самостійного зв'язного висловлювання: цілісності, змістовності, логічної послідовності, образності, креативності.

5. *Формування елементарного усвідомлення явищ мови й мовлення.* Складниками процесу опанування мови є не тільки наслідування, відтворення зразків мовлення дорослих, інтуїтивне засвоєння мовних засобів та форм, а насамперед розвиток мовних узагальнень та елементарне усвідомлення мовних явищ(Ф. Сохін). Засвоєння дітьми мови - це не просто ознайомлення зі словами, не просто закладання їх у пам'ять, а розвиток мовних здібностей, здатність миттєво актуалізувати необхідні слова, доречні, необхідні саме в цій конкретній ситуації.

Сьогодні треба тактовно і обережно, але послідовно й неухильно формувати українське мовне середовище (...) і поширюючи його на всю територію України, приділяючи особливу увагу дитячим садкам, школам, університетам і коледжам... [8, с. 23].

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання рідної мови: підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш; за ред. А. М. Богуш. – К: Вища шк., 2007. – 542 с: іл.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5-ти т. / В.О. Сухомлинський: Т. 5. – К: Рад. школа, 1977. – 639 с.
3. Богуш А. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: монографія / А. Богуш; 2-е вид. – К.: Видав. Дім "Слово", 2010. – 374 с.
4. Гавриш Н. Розвиток мовлення та навчання дошкільнят рідної мови: мета і завдання / Наталя Гавриш // Дошкільне виховання. – 2003. – № 7. – С. 12-14.
5. Середницька А. Новий крок на шляху модернізації змісту дошкільної освіти / Алла Середницька // Дошкільне виховання. – 2003. – № 4. – С. 3-4.
6. Кононко О. Роботу над Державною базовою програмою завершено / Олена Кононко // Дошкільне виховання. – 2003. – №1. – С. 3-6.
7. Богуш А. Теоретичні й методологічні засади формування мовленнєвої компетенції дошкільника / Алла Богуш // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 1. – С. 5-10.
8. Лосєв І. Українці у ХХ столітті: новітня бездержавність / І. Лосєв // День, 20.03.2010. – № 48-49. – 23 с.